

۱. بسم الله الرحمن الرحيم

موضوع:

بررسی هویت زن در خانواده از منظر کاوش های وحیانی و عقلانی

تهیه کننده:

معصومه صفری

چکیده:

تاریخ معاصر ایران پس از اسلام شاهد حیات گفتمانی و در عرصه هویتی زن بود که در راستای اعطای یک تکامل اصیل به هویت او در سطح فردی خانوادگی و اجتماعی تعریف نوین از حقوق زن ارائه داده و ساختار های عینیت بخش آن در حوزه قوانین و مقررات بنیان نهاد

گسترده انتقادات بر طرح مسائل حقوق زنان در جامعه دامن زدن بر نفوذ اندیشه های غرب در جامعه اسلامی ایران باید گفت این موضوع یکی از مباحث غیر قابل اغماض در حوزه زنان است

هدف اصلی این پژوهش بررسی هویت زن در خانواده های وحیانی و عقلانی است

اهمیت ضرورت این موضوع برای این است که هویت زن خانواده تشکیل می دهد عقلانی زنان از منظر قرآن و حدیث است و جامعه پژوهش آیات و حیانی و تحلیلی روایات اسلام می باشد برای گردآوری اطلاعات از روش اسنادی و کتابخانه ای استفاده شد و برای آشنایی بیشتر با موضوعات مقاله چند نمونه از پژوهش های که در این است انجام گرفته به اختصار شرح داده می شود

کلید واژه : بررسی ، زن، زن خانواده ، وحیانی ، عقلانی.

مقدمه :

زن های مسلمان از نظر از نظر مقام معظم رهبری نقش و جایگاه اجتماعی زنان و دربیانه گام دوم انقلاب اسلامی و تحلیل مولفه های بیانه گام دوم انقلاب اسلامی در رابطه با جایگاه زنان است زن به عنوان همسر هویتی مستقل و در برابر مرد دارد از همه مزایای ازدواج و خانواده بهره می برد و نقش بسیار اساسی در خانواده دارد و در واقع اساس و پایه نهاد اجتماعی خانواده ، زنان هستند هدف اصلی این پژوهش بررسی هویت زن در خانواده های وحیانی و عقلانی است سپس ضرورت بحث از هویت زن و خانواده مطرح گردیده است سپس پیشینه هویت زن و پس از آن ویژگی های هویت زن خانواده از منظر آیات و روایات مورد بررسی و تبیین گردیده است روش تحقیق در این مقاله ، روش کتاب خانه ای و مبتنی بر توصیف و تحلیل فرمایشات امام معظم رهبری در بیانه گام دوم انقلاب اسلامی این زمینه است نتایج تحقیق نشان می دهد که در نظام ارزشی اسلام ، خانواده منزلت و قداست خاصی برخوردار است و در محیط خانواده ، زنان از ارزش و اهمیت خاصی برخوردار هستند و با توجه به مقام معظم رهبری انقلاب اسلامی بر تکریم

خانواده نپرداخته است در این نوشتار با نگاهی موشکافانه به آیات و روایات مربوط به هویت زن خانواده به بررسی ویژگی های پرداخته است

۱_ مفهوم هویت خانواده:

در بحث هویت، خانواده ی جوان از دو جنبه برای او حائز اهمیت است، ابتدا بعد مرجعیت و سندیت خانواده است، به این معنا که رفتار کلامی و عملی والدین، علی رغم سنین حساس جوانی، برای فرزند از نوعی اعتبار برخوردار است (۱) و چنانچه در رفتار ظاهری چنین واقعیتی را بروز ندهد ولی در باطنش به آن اذعان و باور دارد. لذا هر نوع ارتباط والدین با فرزند جوان، از اهمیتی در خور توجه برخوردار است. جنبه ی دوم فزونی و کثرت ارتباطهای جوان و والدین در درون نهاد خانواده است، که به نوبه خود می تواند هم آنها را به یکدیگر نزدیکتر و یا در مواردی دورتر نماید.

معنای لغوی هویت خانواده:

هویت « همان حقیقت شخص است که مشتمل بر صفات جوهری اوست و این همان مقوله ای است که در « خودشناسی » به دنبال دست یافتن به آن هستیم . لذا می توان گفت که با تحقق خودشناسی ، بخش عمده ای از هویت فردی نیز محقق می شود .

معنای اصطلاحی زن خانواده:

قانون اساسی به عنوان قانون مادر، دارای ژرفنگری است و جهت گیری ها و اهداف ضروری استراتژیک را برای نظام تعیین می کند و به بحث تحکیم خانواده و کرامت انسانی و نیز جایگاه والای زن و فرزند تأکید دارد. نظام قانون گذاری کشور ما، قانونی با عنوان «اقتصاد خانواده» را در دستور کار نداشته است. اما قانونی با عنوان «حمایت از خانواده» در حوزه اقتصاد خانواده وجود ندارد و بیشتر به جایگاه و نقش حقوقی و قانونی مادر توجه شده است، مانند اهمیت به نوع کار کردن زنان شاغل در دوران بارداری، صیانت از فرزندان و موارد دیگر و منزلت و جایگاه خانواده را در نظر نگرفته اند. اقتصاد خانواده موضوع بسیار مهمی است که مستقیم و غیرمستقیم به مقوله کارکردهای خانواده و در رأس آن کارکردهای اقتصادی خانواده توجه می کند

نقطه قوت دوم اعتقادات مردم و آموزه های دینی، مذهبی و پایگاه های اخلاقی، نسبت به خانواده است، زیرا اسلام به خانواده توجه جدی دارد و همچنین در قانون اساسی اشارات جدی به خانواده و تحکیم آن شده است و البته در سیره امام خمینی (ره) و در تأکیدی که نسبت به خانواده داشتند، نوع رفتار، کارکردها و تذکرات مستقیم و غیرمستقیم را شاهد هستیم. آنچه در غرب باعث زوال و انحطاط است، سستی بنیان های خانواده است. در حال حاضر، باید به خانواده حساس باشیم، یعنی اگر به این نقطه قوت توجه نکنیم، اقتصاد خانواده، فرهنگ خانواده و رفتارهای متقابل در خانواده و حقوقی که بر آن حاکم است و نظارت های کلان ملی که به ثبات خانواده کمک می کند، دچار مشکل می شود

آدمی از نخستین روزهای حضور خود بر عرصه خاک و از همان لحظه‌های آغازین شکوفایی جوانه‌های تأمل و اندیشه بر شاخسار حیات دنیایی، به خوبی دریافته است که تشکیل خانواده و گزینش همسر بهترین و منطقی‌ترین راه برای تبلور سکون و کسب آرامش و مطمئن‌ترین سکوی پیشرفت و بالندگی است

این امر نشانگر این حقیقت است که نیاز به خانواده، یکی از اساسی‌ترین و طبیعی‌ترین نیازهای انسان به شمار می‌آید. بسیاری از مشکلات روانی و خستگی‌های جسمانی حاصل از فعالیت‌های زندگی روزمره توسط یک خانواده و همسر مناسب، التیام یافته و برطرف می‌گردد. به همین دلیل، خانواده یگانه سازمان اجتماعی است که از دیرباز، عمومیت و دوام ویژه‌ای در زندگی بشر داشته است. حتی پیش از تشکیل هر دولت و سازمانی برای تمرکز و مدیریت فعالیت‌های انسان، خانواده شکل گرفته است. اگر چه در طول تاریخ خطراتی برای آن به وجود آمده و تا مرز سقوط نیز پیش‌رفته، ولی به دلیل استحکام روابط انسانی و به دلیل محور بودن در برآورده کردن نیازهای حیاتی انسان‌ها، به کارش ادامه داده و از پراکندگی‌هایی یافته است.

مردم‌شناسان اعتقاد دارند که علت استمرار و دوام خانواده به این دلیل است که این کانون مقدس به آسانی و به بهترین وجه حوایج انسان‌ها را برآورده نموده و نیازهای آنان را برطرف می‌نماید. در رابطه با جایگاه، نقش، ارکان، مدیریت خانواده و تفاوت زن و مرد به عنوان ارکان اصلی خانواده، پژوهش‌هایی انجام گرفته، ولی به صورت جامع و با نگاهی دینی، روان‌شناختی و گسترده، به آن پرداخته نشده است. به همین دلیل در این نوشتار سعی شده با توجه به آموزه‌های دینی و

روان‌شناختی به مباحث خانواده و تفاوت زن و مرد پرداخته شود. همچنین به هدف بهره‌مندی بیشتر محققان و برنامه‌ریزان و حتی خانواده‌ها، سعی شده مباحث جامعیت و اتقان کافی داشته باشند و نگاهی کاربردی به بحث شده باشد.

در نگاه تعالیم سازنده اسلام، خانواده کانونی مقدس، مبارک و مورد رضایت حق تعالی تلقی شده و مورد ستایش و تمجید خداوند متعال قرار گرفته است. پیامبر گرامی صلی‌الله‌علیه‌وآله‌می‌فرمایند: «در اسلام هیچ بنیانی پیش خداوند محبوب‌تر و ارزشمندتر از بنیان تشکیل خانواده و بنیان ازدواج نیست.»^۲ این همه تقدیر و تمجید از ازدواج و بنیان خانواده به دلیل آن است که ازدواج منشأ سرنوشت‌ساز خانواده و نقطه شروع یک واحد اجتماعی ستوده است. ازدواج به عنوان سنگ بنای اولیه خانواده و به عنوان عاملی اساسی در شکل‌گیری این نهاد با عظمت بوده و زمینه‌ساز زوجیت و همدلی دو جوان و همچنین بستر ساز پیشرفت مادی و معنوی آنان خواهد بود. خانواده‌ای که به دنبال ازدواج بنا نهاده می‌شود به مثابه لنگرگاه امنی است که همسران جوان در بستر آن با اطمینان و صلابت، بر ناکامی‌ها و فراز و نشیب‌های زندگی چیره شده و از وادی‌های شکست، مصمّم و استوار عبور کرده و به سوی اعلا علّیین (قرب خدا) که همانا مقصود خلقت است،^۳ پرواز می‌کنند.

قرآن کریم درباره آرامش و اطمینان‌بخشی خانواده و همسر می‌فرماید: از آیات و نشانه‌های قدرت خداوند این است که برای انسان از نوع و جنس خود، همسرانی آفرید تا در کنار آنان (در خانواده) به آرامش و سکون نیل پیدا کنند و بین آنان دوستی و رحمت قرار داد.^۴

خانواده به دلیل ایجاد حس وظیفه‌شناسی و مسئولیت‌پذیری موجب بروز و شکوفایی استعداد همسران شده و آنها را به

۲_ زن خانواده از لحاظ روانشناسی اسلامی:

آدمی از نخستین روزهای حضور خود بر عرصه خاک و از همان لحظه‌های آغازین شکوفایی جوانه‌های تأمل و اندیشه بر شاخسار حیات دنیایی، به خوبی دریافته

است که تشکیل خانواده و گزینش همسر بهترین و منطقی‌ترین راه برای تبلور سکون و کسب آرامش و مطمئن‌ترین سکوی پیشرفت و بالندگی است

این امر نشانگر این حقیقت است که نیاز به خانواده، یکی از اساسی‌ترین و طبیعی‌ترین نیازهای انسان به شمار می‌آید. بسیاری از مشکلات روانی و خستگی‌های جسمانی حاصل از فعالیت‌های زندگی روزمره توسط یک خانواده و همسر مناسب، التیام یافته و برطرف می‌گردد. به همین دلیل، خانواده یگانه سازمان اجتماعی است که از دیرباز، عمومیت و دوام ویژه‌ای در زندگی بشر داشته است. حتی پیش از تشکیل هر دولت و سازمانی برای تمرکز و مدیریت فعالیت‌های انسان، خانواده شکل گرفته است. اگر چه در طول تاریخ خطراتی برای آن به وجود آمده و تا مرز سقوط نیز پیش‌رفته، ولی به دلیل استحکام روابط انسانی و به دلیل محور بودن در برآورده کردن نیازهای حیاتی انسان‌ها، به کارش ادامه داده و از پراکندگی رهایی یافته است.

مردم‌شناسان اعتقاد دارند که علت استمرار و دوام خانواده به این دلیل است که این کانون مقدس به آسانی و به بهترین وجه حوایج انسان‌ها را برآورده نموده و نیازهای آنان را برطرف می‌نماید. در رابطه با جایگاه، نقش، ارکان، مدیریت خانواده و تفاوت زن و مرد به عنوان ارکان اصلی خانواده، پژوهش‌هایی انجام گرفته، ولی به صورت جامع و با نگاهی دینی، روان‌شناختی و گسترده، به آن پرداخته نشده است. به همین دلیل در این نوشتار سعی شده با توجه به آموزه‌های دینی و

روان‌شناختی به مباحث خانواده و تفاوت زن و مرد پرداخته شود. همچنین به هدف بهره‌مندی بیشتر محققان و

محبوب‌تر و ارزشمندتر از بنیان تشکیل خانواده و بنیان ازدواج نیست.» ۲ این همه تقدیر و تمجید از ازدواج و بنیان خانواده به دلیل آن است که ازدواج منشأ سرنوشت‌ساز خانواده و نقطه شروع یک واحد اجتماعی ستوده است.

تاریخی مباحث خانواده از دیدگاه اسلام در این بخش مؤلف محترم پس از یک مقدمه، به معرفی نظرات ابن سینا، غزالی، خواجه نصیرالدین طوسی، فیض کاشانی، علامه طباطبایی و شهید مطهری پرداخته‌است و سعی نموده تا با پرداختن به نظریات مدون این شخصیت‌ها، خوانندگان را با نظرات عالمان دینی در امر خانواده آشنا نماید. و به نظام‌های مدونی که برای تبیین خانواده از سالها پیش توسط این افراد ارائه شده‌است به صورت کوتاه اشاره نماید

روان‌شناختی، اجتماعی، اقتصادی، خانوادگی که البته برای هر کدام از این ملاکها هم زیر شاخه‌هایی متصور است که با کمک نمودار به تشریح این ملاکها پرداخته شده‌است

در بیان دیدگاه اسلام ایشان با استفاده از آیات و روایات ۶ ملاک کلی ارائه داده‌است و زیر مجموعه‌های آن را نیز به طور خلاصه متذکر شده‌است. ۱- صفات جسمانی که شامل سلامت، فرزندان‌آوری، دوشیزه بودن و زیبایی‌های ظاهری می‌باشد. ۲- صفات روان‌شناختی مانند هوشمندی صفات اخلاقی، حالات و رفتارهای مناسب مثل فروتنی، نرم خویی، امانت داری و ۳- توانایی‌ها و ابعاد اقتصادی، مهارت‌های ویژه در اداره‌خانه، کم بودن مهریه، هزینه ازدواج و ۴- صفات دینی در اعتقادات که شامل اموری مانند ایمان به خدا و معاد و تکیه و توکل به خدا می‌باشد. ۵- شرایط اجتماعی مانند تشابه زوجین ۶- خویشاوندی و ویژگی‌های خانواده همسر خوب در فصل دوم مباحث مربوط به آثار روان‌شناختی ازدواج مطرح شده‌است.

آثاری مانند ارضای نیاز جنسی، آرامش روحی، رشد و تکامل شخصیت، زمینه‌سازی برای تربیت فرزند، گسترش روابط اجتماعی از طریق خویشاوندی که البته در انتهای فصل، موضوع گسترش روابط اجتماعی از طریق خویشاوندی را بیشتر مورد دقت قرار داده و وجوه متعددی برای آن مطرح می‌نمایند.

اهداف همه اعضای خانواده مسئولیت‌های ویژه یا مشترکی دارند و باید روابط خود را با سایر اعضا به گونه‌ای تنظیم کنند که تا حد توان به اهداف و آثار مورد نظر اسلام در خانواده دست یابند. بنابراین سعی شده‌است مسئولیت‌ها و نوع روابط در خانواده بیان شود که در واقع ارکان خانواده از دیدگاه اسلام به شمار می‌روند. مباحثی چون، مسئولیت‌های متقابل زن و شوهر، مسئولیت‌های والدین، مسئولیت‌های فرزندان، سلسله مراتب خانواده، مرزها در خانواده از این قبیل می‌باشند.

یکی از گزینه‌های مورد بحث در سلامت روان است، به نکات جالبی اشاره نموده‌است توجه به گزینش همسر مناسب، آموزش زوجین، آموزش دینی، رعایت حدود و مرزها در خانواده، توجه به اصل مشورت و کسب توافق در خانواده، از اموری است که با رعایت آن‌ها می‌توان خانواده‌ای سالم و بدون اختلاف داشت. در فصل ششم نیز نظام خانواده در اسلام با اشاره به چهار موضوع کلی تبیین شده‌است که عبارتند از: ۱- انواع خانواده در اسلام ۲- آثار روان‌شناختی قوانین اقتصادی اسلام در خانواده ۳- خانواده‌های الگو در اسلام ۴- طرحی کلی از نظام خانواده در اسلام بطور کلی پس از معرفی کتاب (خانواده در نگرش اسلام و روانشناسی) و اشاره‌ای کوتاه به محتوای فصل‌های شش‌گانه آن در

مخاطب و رسانه ملی ما افزایش داده و در حقیقت یکی از ابزارهای مهم و عمده دولت که قابلیت بی دلیل در ترویج هویت انسانی و اصیل زنان دارد با عملکرد خود به گرایش و تاثیر پذیری هرچه بیشتر زنان به رسانه های رقیب منجر خواهد شد کارشناسان عنوان کردند که معنای الگوی زندگی اسلامی دوبعدی است و علاوه بر بعد رفتاری و عملی با بعد شناخت و نیت افراد نیز ارتباط دارد مثلاً اگر کسی توانایی اتفاق یا جهاد یا هر عمل صالح دیگری را نداشته باشد ولی قلباً مایل به انجام آن باشد به اجر و ثواب خواهد رسید (اشاره به آیه ۹۲ سوره توبه) در حالی که در تعاریف غربی الگوی زندگی صرفاً نموده های رفتاری پایدار مورد تاکید قرار می گیرد از طرفی به جای وام گیری از الگوی زندگی غربی به یک مدل بومی

منطبق با فرهنگ ایرانی اسلامی نیاز است تا جنبه های مختلف زندگی افراد جامعه از معماری

تا پوشاک و تغذیه مردم را سامان دهد نکته قابل توجه دیگر این است که در الگوی زندگی اسلامی خدامحور همه چیز بوده و اصالت با اوست و او به عنوان خالق از موضع حق احکام و اخلاق خدامحور همه چیز بوده و اصالت با اوست و او به عنوان خالق از موضع حق، احکام و اخلاق و چارچوب هایی را در قالب دین خود که همان اسلام است تجویز می نماید که منطبق بر فطرت بشر بوده و عمل به آن و رعایت حدود الهی الگوی دینی را می سازد و از آنجا که واضع دین خداست حقیقت های متنوع و متکثر موضوعیت نمی یابد و انحصارگرایی دینی به وجود آمده و دین اسلام کامل ترین دین از طرف خداوند متعال معرفی و همه کس با او تعریف می شود اصالت یافتن حق بشرپیشه در آزادی و اختیار غیر مسئولانه انسان دارد که رفتار ظاهری خود را به عنوان الگوی زندگی تعریف نموده و حدودشغور مصادیق مختلف آن از جمله مصرف، پوشش، شغل کار، تفریح، خوردن، آشامیدن و غیرا مشخص می کند و از آنجا که تنوع انسان ها موجب تنوع الگوهای زندگی اسلامی با تبیین جهان بینی الهی زیر بنای شکل دهی به الگو زندگی ساخته می شود و در گام بعد با ارائه آداب و دستورالعمل های اخلاقی، حقوقی، فقهی برای همه ابعاد زندگی انسان مصادیق عینی الگوی زندگی اسلامی رقم می خورد

از دیگر مباحثی که در اولین کد محوری مطرح شد لزوم تفکیک واژه الگوی زندگی از مفاهیم مشابهی چون فرهنگ، کیفیت زندگی، استاندارد زندگی و غیر می باشد هم چنین گستردگی مفهوم الگوی زندگی و ابعاد مختلف آن لزوم پژوهش جداگانه در هر بخش و تلفیق آنها را خاطرنشان می کند سطح بندی روایات و لزوم تدوین الگو برای اکثریت نه خواص مردم نیز از موضوعات مطرح شده دیگری بود که از دیدگاه کارشناسان مهم به نظر می رسید

نیاز مبرم و استقبال زوجین از مباحث الگوی زندگی اسلامی و اثر گذاری الگو زندگی بر همه حالات انسان ضرورت تحقیق در این حوزه را مشخص می کند که در کدام محوری اول به آن اشاره شد چنانچه در جدول فوق قابل مشاهده است در دومین کد محوری ابعاد الگوی زندگی زن از دیدگاه کارشناسان متفاوت است برخی آن را به درون فردی _ برون فردی تقسیم می کنند یعنی الگوی زندگی به عنوان فرد و الگوی زندگی به عنوان بخشی از جامعه که می تواند

خانواده اصلی، خانواده پدری، خانواده همسر، گروه اجتماعی یا جامعه بزرگ تر باشد برخی دیگر در ابعاد الگوی زندگی زن را شخصی، زوجی، والدینی دانسته اند یعنی مجموعه رفتار ها و اهداف و انگیزش عقایدی که یک زن برای خودش به عنوان یک انسان دارد در کنار مجموعه رفتارها، قوانین، برنامه ریزی ها و ارتباطاتی که به عنوان یک همسر دارد و در کنار آن اصول و بایدها و نبایدها و همه مسائلی که در الگوی زندگی یک مادر تعریف می شود گروهی نیز معتقدند قبل از ازدواج دوران عقد زندگی مشترک بدوم فرزند و بعد از تولد فرزند مراحل مختلف الگوی زندگی است عده ای دیگر نیز ابعاد مختلف والدین، جنسی، فراغت، اجتماعی، ارزشی، خانوادگی و فرهنگی را برای الگوی زندگی متصور شدند خصوصیات فردی و شخصیت های زوجین مهارت ها تاریخچه خانوادگی بحران های زندگی مشترک (بیکاری، اختلالات روانی) نیز ابعادی بود که یکی از متخصصین برای الگوی زندگی خانوادگی مطرح کرد در کد بعدی به آسیب های الگوی زندگی فعلی افراد جامعه و علل دور شدن از الگو زندگی

اسلامی پرداخته شد الگودهی نامناسب تفکر غلط قدیمی بودن دستورات دینی و عدم کاربرد آن در زمان فعلی عدم اولویت و صرف وقت و هزینه برای کسب آموزش ها و مهارت های زندگی عدم آموزش صحیح جوانان آماده ازدواج فقر آموزشی و کتب درسی در مدارس کمبود کلاس های آموزشی رایگان قبل از و بعد از آن تهاجم فرهنگی تبلیغات مستقیم غیر مستقیم رسانه های غربی و ماهواره تضاد ارزش های والدین و فرزندان تاثیر متقابل محیط و جامعه بر

فهرست منابع

*قران

۱. امدی، عبد الواحد، غرر الحكم، ترجمه محمد علی انصاری، انتشارات دانشگاه تهران، ۳۷۳ ش.
۲. ابن شهر آشوب، ابو جعفر، مناقب آل ابی طالب، دارالاضواء بیروت ۱۴۰۵ ق.
۳. احمد بن حنبل، مسند، دار صادر بی بیروت [بی تا].
۴. امین عاملی، سید محسن، اعیان الشیعه، دار التعارف، [بی تا].
۵. اویس معلوف، المنجد، آرمان تهران ۳۷۱ ش.
۶. پاینده، ابوالقاسم، نهج الفصاحه، دنیای دانش، تهران ۳۸۲ ش.
۷. حرانی، حسن بن علی بن حسین بن شعبه، تحف العقول عن الرسول (ص)، جامعه مدرسین، قم ۱۴۰۴ ق.

۱۰. حویزی ، عبد علی بن جمعه، تفسیر نور الثقلین، اسماعیلیان، ۱۳۷۳ ش.
۱۱. خمینی امام روح الله، تحریر الوسیله ، نشر اسلامی ، قم ۱۳۶۳ ش.
۱۲. دلشاد تهرانی، مصطفی، سیره نبوی ، انتشارات دریا، تهران ۱۳۸۶ ش.
۱۳. ری شهری، محمد، میزان الحکمه، دارا الحديث ، قم ۱۴۱۶ ق.
۱۴. سید رضی، حسین بن موسی، نهج البلاغه ، ترجمه دشتی، مشهور، ۱۳۷۳ ش.
۱۵. صدوق، محمد بن علی بن بابویه، الامالی، موسسه البعثه، قم ۱۴۱۷ ق.
۱۶. _____، خصال، نسیم کوثر، قم ۱۳۸۲ ش.
۱۷. _____، علل الشرايع ، انتشارات مؤمنین ، قم ۱۳۸۰ ش.
۱۸. _____، معانی الاخبار ، انتشارات اسلامی، قم ۱۳۶۱ ش.
۱۹. _____، من لایحضر الفقیه ، جامع مدرّسین ، قم ۱۴۰۴ ق.
۲۰. _____، طبایائی ، سین محمد حسین، المیزان فی تفسیر القرآن، جامعه مدرّسین ، قم ۱۳۹۳ ق.
۲۱. طبرسی ، محمد بن جریر بن رستم، دلائل الامارمه، ابو جعفر ، منشورات المرضی ، قم ۱۳۶۳ ش.
۲۲. طبسی، محمد جواد، حقوق فرزندان از دیدگاه اسلام، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، قم ۱۳۷۴ ش.
۲۳. طوسی، محمد بن حسن ، مکارم الاخلاق ، شریف رضی، قم ۱۳۷۰ ش.
۲۴. طبیب، سید عبدالحسین ، اطیب البیان فی تفسیر القرآن، انتشارات اسلامی ، تهران ۱۳۷۸ ش.

۲۷. فیض الاسلام، علینقی، ترجمه صحیفه سجادیه، تهران، ۱۳۷۶ ش.

۲۸. فیض کاشانی، ملا حسن، المحجه البيضاء، اعلمی، بیروت [بی تا].

۲۹. قائمی، دکتر علی، نظام حیاط خانواده در اسلام، انتشارات امیری، تهران ۱۳۷۹ ش.

۳۰. قمی، حاج شیخ عباس، سفینه البحار، موسسه انتشارات فراهانی، تهران ۱۳۶۳ ش.

۳۱. _____، کحل البصر، انتشارات ناصر، قم ۱۳۸۵ ش.

۳۲. کلینی، محمد بن یعقوب بن اسحاق، اصول الکافی، دارالکتب الاسلامیه، تهران ۱۳۷۵ ش.

۳۳. متقی هندی، تقی الدین، کنز العمال، موسسه الرساله، بیروت ۱۴۰۳ ق.

۳۴. مجلسی، علامه محمد باقر، بحار الانوار، موسسه الوفا بیروت ۱۴۰۳ ق.

۳۵. مسلم بن حجاج قشیری، ابوالحسن، صحیح مسلم، دارالکتب العربی، بیروت، ۱۴۰۷ ق.

۳۶. معین، احمد، فرهنگ فارسی، انتشارات امیری کبیر، تهران، ۱۳۷۵ ش.

۳۷. مغنیه، محمد جواد، تفسیر کاشف، دارالعلم، للملا بین، بیروت، ۱۹۹۰ م.

۳۸. مفید، محمد بن نعمان (شیخ مفید)، الاختصاص دارالمفید، بیروت ۱۴۱۴ ق.

۳۹. مکارم شیرازی، آیه الله ناصر و دیگران، تفسیر نمونه، دارالکتب الاسلامیه، تهران ۱۳۷۵ ش.

۴۰. موظف رستمی، محمد علی، ره پویه، دارالمعارف، ۱۳۸۷ ش.

۴۱. نراقی، محمد مهدی، جامع السادات، ترجمه سید جلال الدین مجتبی، انتشارات حکمت، تهران ۱۳۷۰.

۴۳. هاشمی رفسنجانی، علی اکبر و دیگران، فرهنگ قرآن، انتشارات بوستان کتاب، قم ۱۳۸۱ ش.